

ПОНЯТТЯ ФУНКЦІЙ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

CONCEPT OF ECONOMIC FUNCTIONS PROCEDURAL LAW

Іванюта Н.В.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри господарського, цивільного та трудового права
Маріупольського державного університету

У статті розглянуто існуючі підходи до проблеми формування поняття функцій права. На підставі їх узагальнення, з урахуванням сутності господарського процесуального права, надано авторське бачення цього питання. Принципове значення надається розгляду функцій господарського процесуального права через забезпечення реально існуючих зв'язків між різними правовими явищами галузі.

Ключові слова: функції, господарське процесуальне право, соціальна роль, правовий вплив, функціональні зв'язки.

В статье рассмотрены существующие подходы к проблеме формирования понятия функций права. На основании их обобщения, с учетом сущности хозяйственного процессуального права, представлено авторское видение этого вопроса. Принципиальное значение придается рассмотрению функций хозяйственного процессуального права через обеспечение реально существующих связей между различными правовыми явлениями отрасли.

Ключевые слова: функции, хозяйственное процессуальное право, социальная роль, правовое влияние, функциональные связи.

The article reviews existing approaches to concept formation functions of law. Based on their synthesis, taking into account the economic nature of the procedural rights provided to the author's view on this issue. Of fundamental importance is the consideration of the economic functions of procedural law by providing real-world connections between different legal events industry.

Key words: functions, commercial procedural law, social role, legal effect of functional relationships.

Постановка проблеми. Розвиток господарського процесуального права (далі – ГПП) як галузі права залежить від відповідних умов національної та світової економіки, правового розвитку держави. У процесі перетворення сфери судового захисту на засадах ідеї стандартизації прав і свобод людини важливе місце посідає право на справедливий судовий розгляд. Сучасні правові реалії характеризуються домінуванням численних правотворчих дій щодо прикладних аспектів у процесі еволюції концепцій прав і свобод відповідно до міжнародних стандартів здійснення правосуддя. Однак така стратегія не враховує об'єктивну закономірність відображення відповідних змін, зокрема, на системоутворюючі ознаки галузі ГПП. Тому в питаннях забезпечення функціонального змісту господарського судочинства, порядок здійснення якого врегульовано ГПП [1, с. 47–49], закономірно має бути враховано стан загальнотеоретичних категорій, до яких відносяться й відповідні функції. Однак питання функцій ГПП в національних підручниках, наукових посібниках сьогодення висвітлено в загальній формі.

Розширення й ускладнення суспільних відносин, які виступають об'єктом ГПП, ідеологічна зміна концепції судового захисту на засадах справедливості зумовлюють необхідність формування нових підходів до розуміння функцій і сутності цієї галузі.

Стан дослідження. Деякі питання функцій права досліджували В.Д. Чернадчук [1], В.В. Лазарев [2, с. 130], М.С. Кельман [3, с. 156], Т.Н. Радько [4, с. 50], А.І. Абрамов [5] та інші вчені.

Метою статті є дослідження підходів та визначення функцій ГПП, що представляється своєчасним

в умовах динамічних змін у концепції судового захисту.

Виклад основних положень. Уперше термін «функція» було введено в науковий обіг в якості логіко-математичної категорії відомим німецьким філософом Г.В. Лейбніцем (1646–1716 рр.). Пізніше Е. Кассіером (1874–1945 рр.) було розроблено новий функціональний підхід, за яким рух пізнання спрямовано не на вивчення субстанції, ізольованої від об'єкта, а на вивчення взаємовідносин між об'єктами, встановлення залежностей функцій, які дозволяють здійснювати той чи інший перехід у сукупності об'єктів [6, с. 124].

Сутність терміна «функція» в тлумачних словниках [7] розкривається за галузевим критерієм, що зумовлює його міжгалузевий характер та різноаспектність значень і характеристик. Так, функція крізь призму філософського поняття розглядається як зовнішній прояв будь-якого об'єкта в цій системі відносин [8, с. 401]. У соціології під цим терміном розуміють роль, призначення, специфічну діяльність елемента системи [9].

Поняття «функції права» вперше було використано в XIX ст. німецьким правознавцем Р. Ієрінгом у праці «Дух римського права на різних ступенях його розвитку» [10, с. 41–49], у якій він вказував на те, що функція права полягає в його реалізації. Подальші динамічні дослідження питань функцій права відобразилися на появі різного змісту концептуальних підходів, зокрема, щодо їх визначення. Крім того, ускладнення досягнення односторонності з дослідженого питання зумовлене й відсутністю відображення в національному зако-

нодавстві такого правового компоненту, як функції галузей права.

Окрема група авторів розглядають функції з точки зору ролі самого права в регулюванні певних суспільних відносин. Так, на думку Ю.Г. Ткаченко, під функціями права слід розуміти конкретну роль (дію) права з організації суспільних відносин [11, с. 34]. В.Д. Філімонов розуміє функції права як соціальну роль, яку воно виконує в організації (впорядкуванні) суспільних відносин, що визначається спрямованістю й методом їх правового регулювання [12, с. 50]. В.В. Лазарєв та М.С. Кельман також визначають функції як реалізацію соціального призначення права [2, с. 130; 3, с. 156].

На нашу думку, такий підхід необхідно врахувати під час дослідження функцій ГПП, а соціальну роль права потрібно розглядати як невід'ємний компонент їх визначення з певних, наведених нижче, міркувань.

Історично щодо необхідності впорядкувати за допомогою спеціальних юридичних засобів певну частину відносин, опосередковуючи дозвіл та усунення аномальних, конфліктних проявів матеріальних відносин, виникає особлива форма державної діяльності – процесуальна діяльність (процес) [13]. У результаті дії законів диференціації та спеціалізації ця форма діяльності стає прерогативою й починає здійснюватися так званими юридичними, переважно судовими органами. Ця державна інституційна визначеність процесу, як правильно зауважує А.В. Погодін, – істотне завоювання сил демократії та прогресу [14, с. 50]. ГПП саме забезпечує необхідний юридичний режим вирішення конфліктних проявів спірних господарських правовідносин у порядку здійснення господарського судочинства. Таку ідею необхідності ГПП закладено також у визначенні М.Й. Штефана, який зазначав, що господарське процесуальне право – це сукупність і система правових норм, предметом регулювання яких є суспільні відносини у сфері здійснення правосуддя в справах, що виникають зі спірних господарських правовідносин із підстав, зазначених законодавством [15, с. 15]. Крім того, визначення демонструє існування постійних генетичних і функціональних зв'язків між господарським та господарським процесуальним правом. Також існує думка, що предметом господарського процесуального права як форми діяльності суду є господарські спори або інші справи, віднесені до компетенції господарських судів [16, с. 24]. В.Д. Чернадчук, В.В. Сухонос господарське процесуальне право визначають як сукупність правових норм, які регулюють порядок здійснення господарського судочинства [1, с. 47–49].

Однак, незважаючи на деякі відмінності у визначеннях, можна стверджувати залежність існування ГПП від соціальної потреби усунути та вирішувати «аномальний» прояв господарських відносин.

Дійсно, стрімкість розвитку господарських відносин, зміна господарського права породжує різноманітність численних господарських спорів та інших правових питань. ГПП як регулятор сфери захисту

прав у випадку їх порушення чи оспорювання збалансовано повинне реагувати та відповідати новим обставинам. Також роль ГПП збільшується в умовах поширення гуманістичного розуміння права та переосмислення моделі правосуддя крізь призму міжнародного постулату справедливості, яка закладена насамперед у Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод. Цей міжнародний документ є частиною української правової системи, що обумовлює необхідність України забезпечити задекларовані права та свободи, зокрема й право на справедливий суд. У свою чергу в рішенні Конституційного Суду України від 2 листопада 2004 р. № 15-рп/2004 зазначено, що справедливість – одна з основних засад права, є вирішальною у визначенні його як регулятора суспільних відносин, одним із загальнолюдських вимірів права. Елементи права, зокрема розмірність, рівність, мораль, об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України [17]. Таке розуміння справедливості дає підстави для застосування її як правової категорії з властивостями прямої дії, зокрема, у судовій практиці.

Таким чином, головна соціальна роль ГПП проявляється в такій діяльності:

- у вирішенні конфліктів у сфері господарських та інших правовідносин;
- у забезпеченні справедливого судового захисту порушених або оспорюваних прав та інтересів;
- у відповідності й достатності правового регулювання в кожному випадку.

Сама соціальна роль права найповніше виявляє себе в його функціях [18].

В основі наступного підходу до розуміння функції права знаходиться розуміння його як прямого правового впливу на суспільні відносини. Так, С.С. Алексєєв зазначав, що активна роль права відображується в його функціях, тобто напрямках правового впливу в організації (впорядкуванні) суспільних відносин [19, с. 191]. При цьому правовий вплив, як зазначає О.В. Міцкевич, є набагато ширшим від правового регулювання [20, с. 17], тому має свій прояв не лише в нормативному, а й у психологічному та ідеологічному сенсі. Таким чином, правовий вплив (регулювання) проявляється як у суто нормативній формі, так і в ненормативній. При цьому, як точно зазначає С.О. Комаров, правове регулювання як спеціально-юридичний вплив у будь-якому випадку пов'язане зі встановленням конкретних прав та обов'язків суб'єктів, із прямими приписами про належне й можливе, а правовий вплив – не завжди. Якщо перше означає здійснення правових норм через правовідносини, то друге – не обов'язково. Звідси – правове регулювання завжди означає також правовий вплив, проте правовий вплив не завжди означає свідоме нормування суспільних відносин. У цьому сенсі регулювання є лише однією з форм впливу права на соціальні зв'язки, що охоплює далеко не всі інші його форми [21].

Природа ГПП, безумовно, також має свій прояв як соціального, так і нормативного регулятора. Ненор-

мативний вплив соціального характеру здійснюється через політичні, економічні, виховні, інформаційні, культурні функції. Нормативний вплив ГПП на суспільні відносини проявляється в особливих юридичних правових засобах для їх регламентування. При цьому специфіка та своєрідність такого регламентування характеризується такими особливостями:

- нормами Господарського процесуального кодексу України, Закону України від 06.11.1991 р. № 1798-ХІІ «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» та іншими законами України;

- господарськими процесуальними правовідносинами щодо розгляду й вирішення господарських спорів та інших правових питань, виконання судових актів, які врегульовані нормами ГПП та виникають між господарським судом та іншими учасниками господарського судочинства;

- особливими підставами виникнення, зміни й припинення господарських процесуальних правовідносин. Такими підставами є: а) наявність норм у господарському процесуальному законодавстві, які обумовлюють здійснення певної процесуальної дії; базова норма викладена в ст. 1 Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України) щодо права на звернення до господарського суду; б) наявність господарської процесуальної правосуб'єктності, тобто здатності безпосередньо чинити процесуальні дії, здійснювати свої процесуальні права й обов'язки [16]; в) наявність юридичних фактів, зокрема, подання позовної заяви (ст. 54 ГПК України), надсилання копії позовної заяви й доданих до неї документів (ст. 56 ГПК України), винесення ухвали про порушення провадження в справі (ст. 64 ГПК України), порушення процесуальних строків (ст. ст. 93, 110 ГПК України);

- системою послідовно здійснюваних процесуальних дій, які здійснюють господарський суд та інші учасники господарського судочинства у зв'язку з підготовкою до розгляду, розглядом і вирішенням конкретної господарської справи [1, с. 47–49], тобто господарським судочинством;

- застосування засобів державного примусу, які забезпечують виконання завдань господарського судочинства на різних його стадіях; до них можна віднести, зокрема, застосування засобів щодо забезпечення позову (ст. 66 ГПК України), окрему ухвалу (ст. 90 ГПК України), витребування доказів (ст. 38 ГПК України), залучення до участі в справі іншого відповідача (ст. 24 ГПК України), залучення осіб до участі в справі як третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору (ст. 27 ГПК України), відвід експерта (ст. 31 ГПК України), розподіл судових витрат (ст. 49 ГПК України), примусове виконання судових актів (Закон України «Про виконавче провадження»).

Таким чином, необхідно погодитися з визначенням функцій ГПП також через контекст правового впливу на суспільні відносини.

Синтезує вищезазначені підходи Т.Н. Радько, надаючи функціям права їх класичне визначення, а

саме поєднання ролі (призначення) права в суспільстві та основних напрямів його впливу на суспільні відносини [4, с. 50]. Таке розуміння отримало свою підтримку й у більш сучасних дослідженнях. Зокрема, М.В. Цвік, О.В. Петришин у підручнику із загальної теорії держави та права стверджують, що функції права – це головні напрями або види нормативно-правового впливу держави на суспільні відносини, зумовлені соціальним призначенням права, які виражають необхідність існування права як соціального явища в суспільстві й державі, його найважливіші риси, особливості, які відповідають економічному, ідеологічному та соціально-політичному змісту регулювання суспільних відносин на конкретному історичному етапі розвитку суспільства [22, с. 186]. Подібне поняття закріплене також у юридичній енциклопедії, яка трактує функції права як роль, яку відіграє право або певний правовий інститут у соціальному житті, а також конкретні напрями правового впливу на поведінку суб'єктів права [23].

Окремі автори піддають сумніву доцільність такого синтезу розуміння функцій права, виокремлюючи певні його недоліки. Так, на думку В.Н. Синюкова, трактовка функцій права через призначення (роль) та напрями впливу (регулювання) має такі недоліки: а) передбачає суб'єкта здійснення функцій, який може здійснювати діяльність у відомих напрямках; б) теорія функцій «на суб'єкті» фактично описується лише в категоріях цього суб'єкта, втрачаючи відразу кілька етапів, що передують його діяльності, які часто виступають справжніми детермінантами правового регулювання. У зв'язку із цим він вважає, що значення функцій первинно полягає у виявленні та відображенні залежностей між правовим компонентом суспільних відносин (і всередині нього) та іншими їх компонентами [24, с. 76–77].

Дійсно, досліджуючи питання функцій ГПП, неможливо не враховувати існування певних зв'язків між суспільними відносинами, які є об'єктом ГПП, та іншими його правовими компонентами. При цьому прослідковується особливий сутнісний прояв саме функцій у забезпеченні реально існуючих зв'язків між різними явищами. Подібні погляди щодо розуміння сутності функцій було висловлено різними авторами. Так, В.А. Кирін зазначав, що функції різних галузей права відіграють значну роль під час їх розмежування, яке проводиться не лише й не стільки з урахуванням функцій окремих правових норм та інститутів, скільки на основі їх функціональних зв'язків, які об'єднують цю сукупність норм у єдине ціле, у систему [25, с. 31, 34]. Фактично продовжуючи цю думку, О.Є. Сухарев під функціями права пропонував розуміти встановлені за допомогою дії права основні регулятивно-організаційні зв'язки між системою права й системою суспільних відносин, що дозволяють враховувати залежність можливостей, цілей і результатів правового впливу від властивостей його об'єкта, суспільних відносин і техніко-юридичних особливостей самого права [26, с. 5]. Узагальнене формулювання зазначеної позиції надав О.І. Абрамов, який визначив, що саме відносини,

зв'язок, залежність виступають базовими, визначальними елементами функції [5].

З урахуванням наведеного уявляється можливим надати визначення функцій ГПП як певних напрямів впливу господарських процесуальних норм, обумовлених суспільними відносинами щодо вирішення господарських спорів та інших правових питань господарського спору, які в результаті забезпечення

функціональних зв'язків між об'єктами ГПП та іншими його правовими компонентами спрямовані на певний правовий результат у межах здійснення справедливого судового захисту порушених або оспорюваних прав та охоронюваних законом інтересів.

Необхідно зауважити, що надана теоретична інтерпретація функцій ГПП носить дискусійний характер і потребує подальшого наукового дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Чернадчук В.Д. Господарське процесуальне право : [підручник] / В.Д. Чернадчук, В.В. Сухонос, В.П. Нагребельний, Д.М. Лук'янець. – 2-ге вид., перероб. і допов. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2008. – 378 с.
2. Лазарев В.В. Теория государства и права : [учебник] / В.В. Лазарев, С.В. Липень – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Спарк, 2004. – 528 с.
3. Кельман М.С. Загальна теорія держави і права : [підручник] / М.С. Кельман, О.Г. Мурашин. – К. : Кондор, 2006. – 477 с.
4. Радько Т.Н. Функции социалистического права / Т.Н. Радько // Советское государство и право. – 1977. – № 5. – С. 50.
5. Абрамов А.И. Понятие функции права / А.И. Абрамов // Журнал российского права. – 2006. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.juristlib.ru/book_3147.html.
6. Кассирер Э. Познание и действительность. Понятие субстанции и понятие функции / Э. Кассирер ; пер. Б. Столпнера и П. Юшкевича. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2006. – 400 с.
7. Толковый словарь Ожегова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ozhegov.ru> ; Ефремова Т.Ф. Новый словарь русского языка: толково-словообразовательный / Т.Ф. Ефремова. – М. : Русский язык, 2000. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.efremova.info> ; Академічний тлумачний словник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sum.in.ua>.
8. Философский словарь / И.Т. Фролов. – М. : Политическая литература, 1981. – 719 с.
9. Исаев Б.А. Социология. Краткий курс : [учебное пособие] / Б.А. Исаев. – СПб. ; М. ; Х. ; Минск : Питер, 2010. – 224 с. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.kniga.com/books/preview_txt.asp?sku=ebooks172833.
10. Иеринг Р. Дух римского права на различных ступенях его развития / Р. Иеринг ; пер. с 3-го исправл. нем. изд. – СПб. : Тип. В. Безобразова и Ко, 1875. – Ч. 1. – 321 с.
11. Ткаченко Ю.Г. Методологические вопросы теории правоотношений / Ю.Г. Ткаченко. – М. : Юридическая литература, 1980. – 176 с.
12. Филимонов В.Д. Охранительная функция уголовного права / В.Д. Филимонов. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2003. – 198 с.
13. Лукьянова Е.Г. Теория процессуального права / Е.Г. Лукьянова. – М. : Норма, 2003. – 240 с. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://lawdiss.org.ua/books/a1535.doc.html>.
14. Погодин А.В. Процессуальные правовые отношения: теоретические и методологические вопросы : дис. ... канд. юрид. наук / А.В. Погодин. – Казань, 1991. – С. 50.
15. Штефан М.Й. Теоретичні основи арбітражного процесуального права України / М.Й. Штефан // Правосуддя – гарант законності у сфері економічних правовідносин / за ред. А.І. Комарової, Д.М. Притики, В.В. Медведчука, М.О. Потєбенька та ін. – К., 2000. – Т. 21(2). – С. 15.
16. Балюк І.А. Господарське процесуальне право : [навч.-метод. посібник] / І.А. Балюк. – К. : КНЕУ, 2002. – 248 с.
17. У справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) : Рішення Конституційного Суду України від 01.11.2004 р. № 15-рп/2004 // Урядовий кур'єр. – 2004. – № 219.
18. Кирилюк Ф.М. Політологія : [навч. посібник] / Ф.М. Кирилюк, М.І. Обушний, М.І. Хилько. – К. : Здоров'я, 2004. – 776 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ualib.com.ua/b_137.html.
19. Алексеев С.С. Общая теория права / С.С. Алексеев. – М. : Юридическая литература, 1981. – 361 с.
20. Мицкевич А.В. Некоторые черты взаимодействия права и нравственности в период перехода к коммунизму / А.В. Мицкевич // Правоведение. – 1962. – № 3. – С. 17.
21. Комаров С.А. Механизм правового воздействия. Теория государства и права : [курс лекций] / С.А. Комаров. – Саранск, 1994. – 314 с.
22. Загальна теорія держави і права : [підручник] / М.В. Цвік, О.В. Петришин. – Х. : Право, 2009. – 572 с.
23. Тихомиров М.Ю. Юридическая энциклопедия / М.Ю. Тихомиров, Л.В. Тихомирова. – М. : Изд-во Тихомирова М.Ю., 2007. – 972 с.
24. Синюков В.Н. О функциях права / В.Н. Синюков // Вопросы теории государства и права. – 2010. – № 9. – С. 76–77.
25. Кирин В.А. Функциональные связи правовых норм / В.А. Кирин // Советское государство и право. – 1972. – № 5. – С. 31–39.
26. Сухарев А.Е. Система функций советского трудового права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / А.Е. Сухарев. – М., 1987. – 18 с.